

Cattleya labiata, Cây Lan Năm Cũ

Sau khi tiện nội qua đời, nhận thấy rằng mình không còn đủ sức coi sóc vườn lan, tôi đành phải thanh toán dần dần những cây lan mà vợ chồng tôi sưu tập bao nhiêu năm trời.

Mấy hôm nay trời California đổ lạnh, cơn mưa đầu mùa bắt đầu với những hạt nhẹ như sương làm cho bầu trời càng thêm âm đạm tiếp theo là những trận mưa tuy không phải nặng hạt như mưa rào, nhưng kéo dài cả tuần lễ. Không thể ra ngoài được, tôi đành thúc thủ ở trong nhà. TV không có gì mới lạ toàn là quảng cáo cho mùa lễ Giáng Sinh sắp tới. Trong nhà lò sưởi chạy đều đều, mở máy nghe nhạc và những âm thanh xưa cũ mà lòng dường như chùng hẳn xuống. Tôi rút vội một tờ trong những chồng báo cũ Orchids và Orchid Digest lẫn lộn với nhau để đọc cho đỡ buồn.

Trong tờ Orchids số tháng 9 năm 2008, hình ảnh của cây *Cattleya labiata* đã gợi cho tôi một kỷ niệm của những ngày còn ở Peoria, Illinois, mùa Đông lạnh giá. Vào khoảng đầu tháng 9, năm 1980 gì đó, khi có triển lãm hoa lan trong một chiếc nhà kính khá lớn thuộc công viên thành phố. Trong số hoa lan trưng bày, vợ chồng tôi thấy có 2 cây *Cattleya* một cây hoan màu tím, lưỡi tím đậm hơn và một cây cánh trắng và lưỡi có màu tím nhưng cùng tên là *Cattleya labiata*.

Theorchid.com

Orchidonline.com

Người bán hàng giải thích tuy cùng tên *Cattleya labiata* nhưng cây hoa tím là cây nguyên thủy, còn cây có hoa cánh trắng, lưỡi tím chỉ là một biến dạng (semi alba) mà thôi. Vợ tôi thích lắm nhưng hơi ngần ngại vì chủ nhân cho giá hơi cao vào khoảng một ngày lương của tôi và phải đợi hết ngày triển lãm mới mang cây về được. Nhìn ánh mắt đầy vẻ ham muốn của nàng, tôi không ngại ngần rút ngay chiếc chi phiếu điền giá tiền rồi đưa ngay cho người bán hàng. Mang về nhà chúng tôi mới thấy 2 cây lan này rất đáng giá, mỗi cây có 7-9 củ bẹ rất mạnh khỏe. Hoa màu sắc tươi tắn hài hoà. Hương thơm dịu ngọt tràn lan không những trong phòng khách mà còn len lỏi vào tận phòng ngủ của chúng tôi nữa.

Trong hai bài viết của A.A. Chadwick về cây lan này trong tờ Orchids tiết lộ nhiều tin tức khá hấp dẫn. Trong bài *The Myth Maker* (Người viết chuyện huyền thoại), ông cho biết tác giả cuốn *About Orchids- A chat*, Frederick Boyle cho biết:

Vào năm 1818, William Swainson đã gửi từ Brazil một số dương xỉ và rêu cho William Cattley ở Barnet, Anh Quốc, tình cờ người ta tìm thấy một số cây lan dùng để độn thùng cho chặt. Những cây lan này bị vất bỏ dưới đất, vài tháng sau đã nở ra những bông hoa màu tím tuyệt đẹp. Frederic Boyle cho biết rằng cây lan này đã được tìm thấy ở giãy núi Orgain gần Rio de Janeiro.

Thực ra vào thời kỳ 1818, không ai biết rằng Swainson đã tìm thấy cây *C. labiata* ở đâu? Mãi cho đến năm 1990 trong bài “*Sketch of a journey through Brazil 1817-1818*” (Sơ lược về cuộc hành trình Brazil 1817-1818), Swainson mới tiết lộ chi tiết như sau:

Nhân một chuyến tìm lan thường lệ, một nhà thiên nhiên học người Anh, không phải là chính ông ta đã tìm thấy cây lan và gửi về cho Glasgow Botanic Garden chứ không phải gửi cho Cattley. Kiện hàng đã được gửi đi từ Recife, một hải cảng gần Brazil nhất và chính Botanic Garden mới gửi vài cây này cho William Cattley.

William Cattley là người đã thuê muón John Lindley, một nhà khoa học mới 22 tuổi để sắp xếp các danh mục hoa lan. Năm 1821, John Lindley đặt tên cây lan hoa màu tím này là *Cattleya labiata* để vinh danh ông William Cattley, người đã trồng cây lan này nở hoa tại Anh Quốc. Trong cuốn *Collectanea Botanica*, phụ bản số 33, John Lindley mô tả rõ hình ảnh của cây *Cattleya labiata*. Sau đó, cuốn sách được lưu hành khắp Anh Quốc và Âu Châu, nên các nhà sưu tập hoa lan ai ai cũng muốn có cây lan này. Nhưng không ai biết rõ Swainson đã tìm thấy cây lan ở đâu và ông ta đã biến mất trong rừng rậm tại đâu đó. Mãi cho đến 70 năm sau tức là năm 1889, khi cả Cattley và Lindley đã qua đời, người ta mới tìm thấy cây *C. labiata* tại Pernambuco, phía Bắc của Brazil chứ không phải ở Rio de Janeiro và trước năm 1891 khoảng 25,000 cây lan đã được bóc ra từ núi rừng Brazil để gửi sang Anh Quốc.

Trong một bài khác cũng viết về cây *C. labiata*, A.A. Chadwick cho biết thêm chi tiết rằng sở dĩ trong khoảng 71 năm trời nhiều nhà buôn ở Anh, Pháp và Bỉ đã gửi nhiều người đến Brazil để tìm lan. Nhưng không thể nào tìm thấy cây *C. labiata* ở Rio de Janeiro là vì người ta đã phá rừng để trồng cà phê và hoa màu khác. Còn Swainson lúc đó đang ở New Zealand nên không ai tìm hỏi ông ta được. Năm 1889, Moreau, một nhà côn trùng học người Pháp gửi một số người đến Brazil để tìm các mẫu côn trùng. Vì biết Moreau cũng thích hoa lan nên họ đã gửi cho ông 50 cây lan hoa màu tím tìm thấy ở Pernambuco. Khi nhà buôn lan danh tiếng Frederick Sander tới thăm, Moreau mới biết đó là cây *C. labiata*. Vì không có ý định thương mại cho nên Moreau đã nói cho Frederic Sander biết địa điểm tìm thấy cây lan.

Cattleya labiata var. *alba*
chadwickorchids.com

Cattleya labiata var. *coerulea*
edit.ne.jp

Cattleya labiata
ukorchidforum.com

Cây *Cattleya labiata*, quốc hoa của Brazil, là một giống lan tuyệt diệu với những củ bẹ rất mạnh. Lan ưa nhiệt độ ban ngày vào khoảng 85°F hay 29.4°C và 58°F hay 14.4°C vào ban đêm. Mỗi giò nở ra 4-5 hoa, to khoảng 12-15 phân. Hương thơm dễ chịu và trên một tháng mới tàn. Hoa có nhiều màu sắc từ tím nhạt cho đến tím sẫm, nửa trắng nửa tím (semi alba) hay màu hơi xanh dương (coerulea). Lan bắt đầu nảy mầm non từ tháng giêng, nếu tăng trưởng đúng mức sẽ mọc thêm mầm mới vào đầu tháng 6 và cả hai sẽ nở hoa vào mùa Thu. Vào tháng 7 khi ngày ngắn, đêm dài, nụ hoa bắt đầu thành hình trong vỏ bọc (sheath) một đôi khi có vỏ bọc kép. Sự kiện này chỉ xảy ra cho giống *C. labiata* và *C. warneri* hay những cây đã lai giống từ 2 cây này mà thôi. Nhận thức được nguyên tắc này các nhà trồng lan thương mại đã cho lan nở hoa bất kể vào mùa nào. Sau khi hoa tàn hãy bớt tưới nước, giữ cho lan khô ráo và để vào chỗ có nhiều ánh sáng để cây sẽ cho những mầm non khoẻ mạnh vào mùa Xuân.

Ngày nay, trong nhà kính của các vườn lan thương mại không còn đầy rẫy những cây *C. labiata* như trước nữa và cây lan này chỉ có thể tìm thấy trong bộ sưu tập của những người ưa thích những loài lan nguyên thủy. Cũng vì vậy mà những cây lan nguyên thủy thường cao giá hơn những cây được sản xuất ra một loạt hàng trăm ngàn cây.

Tôi nhớ rằng đã mang 2-3 cây lan này tặng cho hội bán đấu giá gây quỹ. Không biết rằng những ai đang là sở hữu chủ mới? Nếu lan có nở hoa vào mùa Thu tới, xin vui lòng mang tới hội để chúng ta cùng thưởng thức vẻ đẹp của cây lan năm cũ.

12-2010
Bùi Xuân Đáng

GHI CHÚ: A.A. Chadwick Sr. đã trồng lan *Cattleya* từ năm 1943 và là chủ vườn lan tại 520 Meadowlark Lane, Hokessin, Delaware 19707. Ông đã viết nhiều bài về các cây *Cattleya mossiae*, *C. aurea*, *C. warcewiczii* v.v... và là người đã vinh danh bà Obama với một cây lan, xin xem bài "[Lc. Michelle Obama](http://www.hoalanvietnam.org)" trên trang [hoalanvietnam.org](http://www.hoalanvietnam.org).